

Γιά μιά θεωρία τοῦ πολιτιστικοῦ μορφώματος¹ - «κουλτούρας»;

Δημοσθένης Ἀγραφιώτης *

Ἡ εἰσήγηση πού θά ἀκολουθήσει περιλαμβάνει τρία μέρη: τό πρῶτο δέν εἶναι παρά μιά πολύ σύντομη παράθεση διευκρινιστικῶν νύξεων γιά τήν ὀρολογία πού θά χρησιμοποιηθεῖ· τό δεύτερο εἶναι ἀφιερωμένο στό χαρακτήρα τῆς διεπιστημονικῆς προσέγγισης· τό τρίτο στοχεύει στήν ἔκθεση τῶν δυσκολιῶν πού ἀναδύονται στή διεπιστημονική προσέγγιση τοῦ πολιτιστικοῦ μορφώματος.²

Ι. Εἰσαγωγικές διευκρινίσεις

Ὁ τίτλος «Γιά μιά θεωρία τῆς «κουλτούρας;» ὑπονοεῖ βέβαια μιά θεωρία πού στηρίζεται στή διεπιστημονική προσέγγιση ἢ τουλάχιστον πού νά σχετίζεται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μέ τήν προβληματική τοῦ σεμιναρίου. Ἐπιπλέον, τό ἐρωτηματικό δέν ἀφορᾷ μόνο τή «θεωρία» ἢ τήν «κουλτούρα», ἀλλά καί τούς δύο ὅρους γιά νά τονιστεῖ πρῶτον τό γεγονός ὅτι δέν ἔχει διαμορφωθεῖ καθολικά ἀποδεκτή (δι)ἐπιστημονική θεωρία γιά τήν κουλτούρα καί δεύτερον ὅτι ἡ προσπάθεια γιά μιά τέτοια διαμόρφωση δέν εἶναι ἀπόλυτα σίγουρη γιά τά ἀποτελέσματα τῆς.

Τό σημαῖον «κουλτούρα» τοποθετεῖται σέ εἰσαγωγικά γιά λόγους πού σχετίζονται μέ τή χρησιμοποίηση ὀρισμένων ὀρων. Ἔτσι, στή συνέχεια, δέν θά χρησιμοποιηθεῖ ὁ ὀρος «κουλτούρα» οὔτε πολιτισμός, ἀλλά ὁ ὀρος «πολιτιστικό μῶρφωμα» (1), (2). Ἡ διαφοροποίηση τῶν προηγουμένων ὀρων εἶναι πρόβλημα σύνθετο καί θά ἀπαιτοῦσε γενεαλογική ἀνάλυση καί παράθεση διαφόρων σχολῶν σκέψης (4). Ἐνα τέτοιο ἐγχείρημα εἶναι ὅμως ἔξω ἀπό τήν προβληματική τοῦ σεμιναρίου. Σημειώνεται, πάντως, ὅτι ὁ ὀρος πολιτισμός ἀναφέρεται σέ κάθε ιδιότυπη ροή πραγμάτων καί ἀνθρώπων σέ μακροχρόνια προοπτική. Σύμφωνα μέ αὐτή τή διεκρίνιση, εἶναι δυνατό νά χρησιμοποιηθοῦν συνθέματα ὅπως «ἑλληνικός πολιτισμός», «κινέζικος πολιτισμός».

* εἰδικός ἐπιστημονικός συνεργάτης ΥΠ.Ε.Ε. καί Τ.

1. Ὁ ἀρχικός τίτλος τῆς εἰσηγήσεως ἦταν «Γιά μιά θεωρία τῆς κουλτούρας».

2. Τό κείμενο παραμένει πιστό σέ μεγάλο βαθμό στήν προφορική παρουσίαση τῶν ἀπόψεών μας, γι' αὐτό φέρνει ἀκόμα ἔντονα τά ἴχνη τῆς ρητορικῆς τοῦ προφορικοῦ λόγου.

II. Ὁ χαρακτήρας τῆς διεπιστημονικῆς προσέγγισης

Πρὶν φωτιστεῖ τό ἀντικείμενο, ὅπως θά ἔλεγαν καί οἱ παλιότεροι, εἶναι ἀπαραίτητο νά προσδιοριστεῖ τό φῶς πού θά χρησιμοποιηθεῖ, ἤ, ὅπως θά ἔλεγαν οἱ νεώτεροι, εἶναι ἀναγκαῖο νά ὀριοθετηθεῖ ἓνα βλέμμα σέ σχέση μέ τό θέμα. Πιο συγκεκριμένα, θά ἐπιχειρήσουμε σέ πρώτη φάση νά διερευνήσουμε ποιὰ εἶναι ἡ ὕψη τοῦ διεπιστημονικοῦ βλέμματος μέ τό ὅποιο εἶναι δυνατόν νά προσεγγιστεῖ τό πολιτιστικό μῶρφομα.

Ἐδῶ καί μερικά χρόνια, ἄτομα καί ὁμάδες διατυπώνουν λόγους καί λογισμούς γιά τήν πολιτιστική πορεία³ τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν. Μέ ἄλλα λόγια, τή χρονική στιγμή t_0 στό πλαίσιο μιᾶς σύγχρονης κοινωνίας ἀναπτύσσεται σύνολο ἐρωτημάτων γιά τήν πολιτιστική της πορεία ἢ τήν πορεία κάποιας κοινωνικῆς της ὁμάδας. Ἡ συγκεκριμένη ὁμως κοινωνία δέν ἀγνοεῖ ὅτι ὑπάρχουν καί ἄλλες κοινωνίες, ὅτι τή χρονική στιγμή t_0 θά διαδεχθεῖ ἡ χρονική στιγμή t_{n+1} καί ὅτι ἡ t_0 εἶναι ἡ κατάληξη προγενέστερων φάσεων. Μόλις θέσει κανεῖς τό ἐρώτημα ποιὰ εἶναι ἡ πολιτιστική πορεία μιᾶς κοινωνίας ἢ μιᾶς ὁμάδας, διαπιστώνει ἀμέσως ὅτι ὑπάρχουν τόσες ἐπιδράσεις στό χῶρο καί χρόνο, ὥστε ὁ περιορισμός του μόνο στή συγκεκριμένη κοινωνία ἢ ὁμάδα θά ἦταν ἓνα εἶδος μυωπίας.

Τό προηγούμενο σκαρίφημα ἔγινε γιά νά δειχθεῖ ὅτι ἡ πολιτιστική ὑπόσταση εἶναι ἀντικείμενο-θέμα πάρα πολύ σύνθετο καί ὅτι εἶναι δύσκολο ἓνας μόνο ἐπιστημονικός κλάδος νά «τολμήσει» νά ἰσχυριστεῖ ὅτι μπορεῖ νά τό προσεγγίσει καί νά τό φωτίσει μέ τρόπο συστηματικό καί ἐξαντλητικό. Γιά νά γίνει λοιπόν κατανοητό τό πολιτιστικό γίγνεσθαι, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ προσφυγή σέ περισσότερες ἐπιστήμες. Σ' αὐτή τήν περίπτωση, νομίζω ὅτι προσφέρονται δύο τρόποι προσέγγισης.

Ὁ πρῶτος συνδέεται ἄμεσα μέ τή δράση, καί μάλιστα μέ τήν πολιτική δράση, μέ τήν ἔννοια τοῦ «Policy Making» (3).

Προβλήματα ὅπως εἶναι τό πολιτιστικό μῶρφομα, ἀλλά πού μπορεῖ νά εἶναι καί ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, ἡ βία, ἡ σεξουαλικότητα, ἀπαιτοῦν τεχνικές συνεισφορές οἱ ὁποῖες στηρίζονται σέ διάφορους ἐπιστημονικούς κλάδους. Σέ μιὰ προσπάθεια, π.χ., νά ἐλαττωθεῖ ὁ βαθμός μόλυνσης μιᾶς πόλης σάν τήν Ἀθήνα, θά χρειαστεῖ νά συμβάλουν σειρά ἀπό ἐπιστήμες καί τεχνικούς κλάδους πού κατά κανόνα στηρίζονται στήν ἐπιστημονική γνώση. Γι' αὐτό τό παράδειγμα χρειάζεται νά κινητοποιηθοῦν ἐπιστήμονες ἀπό τή Βιολογία, τίς Ἐπιστήμες τῆς Μηχανικῆς (Engineering Sciences), τήν Κοινωνική Ψυχολογία, τήν Οἰκονομία, τή Στατιστική, τήν Κοινωνική Ἀνθρωπολογία καί τήν Κοινωνική Ψυχολογία. Τό ἴδιο θά συνέβαινε ἐάν τό πρόβλημα ἦταν ἡ ἐκτίμηση τῆς κοινωνικῆς ἀποδοχῆς συγκεκριμένης τεχνολογίας: θά ἀπαιτοῦσε σειρά τεχνικῶν συνεισφορῶν πού κάθε μιὰ θά στηριζόταν σέ μιὰ ἢ καί περισσότερες ἐπιστήμες.

3. Ἐνδιαφέρονται δηλαδή γιά τό πολιτιστικό γίγνεσθαι ὀρισμένης κοινωνίας ἢ κοινωνικῆς ὁμάδας.

Σ' αὐτὴ τὴν προσέγγιση, κάθε ἐπιστημονικός κλάδος πού (συν)έρχεται νά βοηθήσει μένει σχετικὰ ἀνέπαφος ἀπ' ὅλη τὴ διαδικασία ἐπίλυσης τοῦ προβλήματος. Ἐπίσης, τὸ ὅλο ἐγχεῖρημα σχετίζεται μὲ τὴ διατύπωση ὀρισμένων στόχων (π.χ., νά ἐλαττωθεῖ κατὰ ὀρισμένο ποσοστὸ ἡ μόλυνση), πού ἐπιτρέπουν τὴ σημασιοδότηση ὄλων τῶν ἐπιμέρους ἐνεργειῶν. Ἡ ὅλη προσπάθεια ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος, διότι, καθὼς ἔχει τεθεῖ συγκεκριμένος στόχος, οἱ προσπάθειες πού γίνονται ἀποσκοποῦν στὴ μετάβαση ἀπὸ μιὰ ἀρχικὴ κατάσταση Α σὲ μιὰ τελικὴ κατάσταση Β. Τέλος, ὑπάρχει καὶ ἓνα κριτήριό ὀλοκλήρωσης αὐτῆς τῆς προσπάθειας, πού δέν εἶναι παρά ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐγχειρήματος. (Π.χ., ἐάν κατορθώσουμε νά ἐλαττώσουμε τὴ μόλυνση μὲ τὴ συνδρομὴ διαφόρων ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν κλάδων, τότε μπορούμε νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἔχει ὀλοκληρωθεῖ). Αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς προσέγγισης εἶναι λογικὸ νά ὀνομασθεῖ *διακλαδική* ἢ *συνκλαδική*, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι κάθε ἐπιστημονικός ἢ τεχνικός κλάδος ἔρχεται νά προστεθεῖ στὸν ἄλλο καὶ ὅλοι μαζί συμβάλλουν στὴν ἐπίλυση συγκεκριμένου προβλήματος, ἢ ἀκόμη *στοχοκλαδική*, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι προβάλλεται συγκεκριμένος στόχος καὶ διάφοροι ἐπιστημονικοὶ κλάδοι συνενώνονται γιὰ νά ἐπιτευχθεῖ αὐτός ὁ στόχος.

Ἐνας δεῦτερος τρόπος προσέγγισης θεμάτων-προβλημάτων σάν τὸ πολιτιστικὸ μῶρφωμα, εἶναι αὐτός πού χρησιμοποιεῖται στὶς περιπτώσεις πού ἐπιδιώκεται ἡ κατανόηση ἐνός θέματος-προβλήματος, χωρὶς ὥστόσο νά στηρίζεται καὶ νά «σέβεται» τοὺς προδιαγεγραμμένους συμβατικούς ἐπιστημονικούς κλάδους. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, ἡ ὅλη προσπάθεια, τὸ ὅλο ἐγχεῖρημα, δέν ἔχει σαφεῖς στόχους. Δέν ὑπάρχουν, δηλαδή, δεδομένοι στόχοι πού θά πρέπει νά ἐπιτευθοῦν. Ἐνα ἄλλο γνώρισμα τοῦ δευτέρου τρόπου αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἡ λογικὴ τῆς θεώρησης συμβαδίζει μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἴδιας τῆς θεώρησης. Στὴν προσπάθεια κατανόησης τῶν φαινομένων, ἡ ἴδια ἡ διαδικασία καὶ ἡ λογικὴ τῆς διαδικασίας συμπύκνουν.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ στοχοκλαδικὴ προσέγγιση, στὴ δευτέρη περίπτωση ἀπαιτεῖται πολλαπλὴ καὶ σύνθετη συνάρθρωση τῶν διαφόρων ἐπιστημονικῶν κλάδων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δέν ἐνδιαφερόμαστε νά συσσωρεύσουμε ἀπόψεις καὶ νά τίς ἀθροίσουμε. Ἡ πρόκληση ἐδῶ εἶναι νά ὀριοθετηθεῖ ἓνα ἀντικείμενο, νά διαμορφωθεῖ μιὰ θεώρηση, νά ἀνακαλυφθεῖ μιὰ γλώσσα, νά ἐφευρεθοῦν ὀρισμένα σχήματα ἀνάλυσης καὶ σύνθεσης, πέρα ἀπὸ κάθε κλάδο καὶ κάθε ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπὸ τ' ἅμεσα προβλήματα τῆς λήψης τῶν ἀποφάσεων.

Τὴ δευτέρη προσέγγιση ἐγὼ τὴ θεωρῶ *διεπιστημονικὴ*. "Ὅταν κανεὶς ἐπιλέγει τὴ διεπιστημονικὴ προσέγγιση, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν προηγουμένη περίπτωση, ἡ ἐπιτυχία δέν εἶναι ἐξασφαλισμένη. Εἶναι ἓνα εἶδος περιπέτειας καὶ περιπλάνησης, πού πιθανόν νά ὀδηγήσει σὲ κάποια ἀποτελέσματα, ἀλλὰ πιθανόν νά ὀδηγήσει σὲ ἐρευνητικὸ ἀδιέξοδο. Στὴ συνέχεια, θά παρουσιάσουμε ποιῆς δυσκολίες ἀντιμετωπίζουμε προκειμένου νά ἐρευνηθῶμε ἓνα πρόβλημα σάν τὸ πολιτιστικὸ μῶρφωμα, σύμφωνα μὲ τὴ διεπιστημονικὴ προσέγγιση.

III. Δυσκολίες στη διεπιστημονική προσέγγιση του πολιτιστικού μορφώματος

Ίσχυρίστηκα ότι είναι άναγκαίο να χρησιμοποιηθούν διάφοροι επιστημονικοί κλάδοι για να προσεγγιστεί το πολιτιστικό μόρφωμα. Αναδύεται, ωστόσο, το άκλόουθο εμπόδιο: έχει επινοηθεί ταξινόμηση των επιστημών ώστε να γίνει επιλογή εκείνων που αντιμετωπίζουν με τρόπο συστηματικό τά πολιτιστικά φαινόμενα; Απ' ό,τι ξέρω, δεν έχει διαμορφωθεί έγκυρη και έξαντλητική ταξινόμηση των επιστημονικών κλάδων. Είναι, βέβαια, η ταξινόμηση της UNESCO, που χωρίζει τις επιστήμες σε θετικές και σε ανθρωπιστικές και κοινωνικές. Η ταξινόμηση αυτή έχει περισσότερο στατιστικό χαρακτήρα, παρά επιστημολογικό ή φιλοσοφικό. Ας υποτεθεί ότι η προηγούμενη ταξινόμηση επιτρέπει την επιλογή των επιστημών που διαθέτουν συστηματική και πλήρη προβληματική για τό πολιτιστικό μόρφωμα ή επιστημών που στην προβληματική τους τό πολιτιστικό μόρφωμα παίζει κύριο ρόλο.⁴

Στή διάρκεια έρευνητικής μου προσπάθειας με βάση την προαναφερόμενη ταξινόμηση, ξεχώρισα μερικές επιστήμες των οποίων ή προβληματική εστιάζεται κυρίως στό πολιτιστικό μόρφωμα και μερικές που χρησιμοποιούν τό πολιτιστικό μόρφωμα σάν στοιχείο της προβληματικής τους. Χωρίς διάθεση ιεράρχησης, οι επιστήμες αυτές είναι οι ακόλουθες: ή Γλωσσολογία, ή Βιολογία, ή Φιλοσοφία, ή Ανθρωπολογία - Λαογραφία - Εθνογραφία - Εθνολογία, ή Ψυχανάλυση, ή Αρχαιολογία, ή Παλαιοντολογία, ή Ιστορία. Στήν κατάταξη δεν περιλαμβάνονται ή τέχνη, οι άφηγήσεις, ό μύθος, έφ'όσον μένουμε πάντα στό χώρο του επιστημονικού λογισμού (5), (6).

Κάθε μία τους ενδιαφέρεται για τό πολιτιστικό μόρφωμα πώς όμως θά συνδυασθούν μεταξύ τους; Αν είχαμε μόνο δύο, Βιολογία και Γλωσσολογία για παράδειγμα, εύκολα θά μπορούσαμε να φανταστούμε κοινό χώρο-περιοχή συνάρθρωσης που θά επέτρεπε να προσεγγίσουμε τό πολιτιστικό μόρφωμα, να τό περιχαράξουμε, να δημιουργήσουμε μία γλώσσα, να διατυπώσουμε μία προβληματική και να κάνουμε όρισμένες αναλύσεις. Στήν περίπτωση των δέκα επιστημών, ό συνδυασμός θά είναι εύθραυστος και άβέβαιος και όπωσδήποτε θά πρέπει να αντιμετωπίσει μία σειρά από επιλογές.

Η πρώτη: εάν θελήσουμε να στοιχειοθετήσουμε μία θεωρία για τό πολιτιστικό μόρφωμα, ό έννοιες που θά χρησιμοποιήσουμε πρέπει να είναι παρμένες από κάθε μία επιστήμη ή θά πρέπει να επινοήσουμε καινούργιες; Δηλαδή, τή στιγμή που θά ενώσουμε όλους αυτούς τούς κλάδους, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε ένα καινούργιο λεξιλόγιο, καινούργιες έννοιες, καινούργια σχήματα, ή πρέπει να τά δανειστούμε με έπιλεκτικό τρόπο από τις έπιμέρους επιστήμες;

Η δεύτερη επιλογή επιβάλλεται από τό γεγονός ότι κάθε κλάδος διακρίνεται από μία ιδιαίτερη επιστημονικότητα. Αν και ό όρος «επιστημονικότητα»

4. Έδώ τίθενται δύο έρωτήματα: τό πρώτο σχετίζεται με τό αν είναι καινές έπαρκής και ίκανός να έπιλέξει τις επιστήμες που αντιστοιχούν στό πρόβλημα, τό δεύτερο κατά πόσο ή διεπιστημονική προσέγγιση μπορεί να είναι μία άτομική περιπέτεια.

τα» είναι κάπως χαλαρός και θά χρειαζόταν περισσότερη ανάλυση, πράγμα που δέν θά γίνει σ' αὐτή τήν ἐργασία, ἐδῶ ὑπονοεῖται μόνο ὅτι τήν κάθε ἐπιστήμη τή διακρίνει ὀρισμένος βαθμός ἀνάπτυξης τῶν ὑποθέσεων τῆς, τῶν μεθοδολογιῶν τῆς καί τῶν διαδικασιῶν μέ τίς ὁποῖες ἐπιβεβαιώνει τίς ὑποθέσεις τῆς. Ἐνα παράδειγμα ἴσως βοηθήσει στήν ἀποτίμηση τῆς δυσκολίας. Στό Collège de France, στή Γαλλία, οἱ καθηγητές Thom καί Dellatre διευθύνουν σεμινάριο γιά τή θεωρία τῶν καταστροφῶν. Ὅταν ρώτησα τόν δεύτερο ἐάν στή Βιολογία ἔχουν πράγματι κατορθώσει νά μορφοποιοῦν μοντέλα τά ὁποῖα νά εἶναι ἔγκυρα, ἡ ἀπάντησή του ἦταν περίπου ἡ ἀκόλουθη: «Τό πρόβλημά μας δέν εἶναι ἡ διαμόρφωση Χ μοντέλων, ἀλλά ἡ διαμόρφωση θεωρίας πού νά ὑποδεικνύει ὅτι τά α εἶναι μὴ ἔγκυρα καί ὅτι τά ἄλλα, Χ-α, πρέπει νά ἐλεγχθοῦν στό ἐργαστήριο». Τό γεγονός αὐτό συνδηλώνει ὅτι ἡ Βιολογία βρίσκεται σ' ἕνα ἐπίπεδο πολύ πιό προχωρημένο ὡς πρός τό θέμα τῆς προσομοίωσης σέ σχέση μέ τή Γλωσσολογία καί τήν Ἀνθρωπολογία, πού τώρα προσπαθοῦν νά διαμορφώσουν μοντέλα, νά ἐλέγξουν τή λειτουργικότητά τους καί τήν ἐρμηνευτική τους ἀξία. Ἐάν ἐπιχειρήσει κανεῖς, λοιπόν, διεξοδική προσέγγιση τοῦ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι, θά ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα τοῦ πῶς θά «κρίνει» τή διαφορά τῆς ἐπιστημονικότητας ἀπό κλάδο σέ κλάδο καί πῶς θά ἐπιλέξει τό ἀνεκτό ἐπίπεδο ἐπιστημονικότητας.

Ἐπιθέτουμε ὅτι «ξεπερνῶνται» οἱ προαναφερόμενες δυσκολίες, ἐάν στραφεῖ κανεῖς πρός ὀρισμένο ἐπιστημονικό κλάδο, γιά παράδειγμα τή Γλωσσολογία, θά διαπιστώσει πολύ εὐκόλα ὅτι οἱ διάφορες σχολές καί οἱ τρόποι θεώρησης τῶν γλωσσολογικῶν φαινομένων, ὅπως ἡ Δομιστική, ἡ Λειτουργιστική, ἡ Μετασχηματιστική, συνυπάρχουν, συμπληρώνονται καί συγκρούονται. Στή συνέχεια, ἐάν προσπαθῆσει κανεῖς νά κατανοήσει πῶς ἡ Γλωσσολογία ἀναφέρεται στό πολιτιστικό μῶρφομα, θά ἀντιληφθεῖ ὅτι οἱ τρεῖς διαφορετικές σχολές τῆς Γλωσσολογίας περισσότερο ἀντιπαραθέτονται παρά ἐπικοινωνοῦν. Σ' αὐτή τήν περίπτωση, ἡ συγκεκριμένη δυσκολία ξεπερνιέται (:), ἐάν κανεῖς συσχετίσει τίς γλωσσολογικές σχολές σκέψης μέ τά ἐπιστημολογικά ρεύματα πού τίς στηρίζουν καί τίς ἐμπνέουν.

Μιά ἄλλη δυσκολία συνδέεται μ' αὐτό πού θά λέγαμε «καθαρότητα ἐνός ἐπιστημονικοῦ κλάδου». Εἶναι εὐκόλο νά διαπιστωθεῖ ὅτι οἱ ἐπιστημονικοὶ κλάδοι ἀναπτύσσονται σέ συνεχή ἀλληλεπίδραση. Γιά παράδειγμα, στήν Ψυχανάλυση τοῦ Φρόϋντ εἶναι δυνατό νά προσδιοριστοῦν ἵχνη ἀπό τίς ἀναζητήσεις ὀρισμένων φιλοσόφων ἢ νά ἀνιχνευτοῦν σχέματα σκέψης τά ὁποῖα ἔχει δανειστεῖ ὁ Φρόϋντ ἀπό τή Φυσική. Ἐχει μεγάλη σημασία, ὅταν κανεῖς βρίσκειται σέ ὀρισμένο ἐπιστημονικό χῶρο καί ἀντλεῖ φράσεις καί διανοήματα, νά ἀναγνωρίζει ἂν αὐτά ἀνήκουν πράγματι σ' αὐτόν τόν ἐπιστημονικό χῶρο ἢ εἶναι δανεισμένα ἀπό κάποιον ἄλλο. Ἰδιαίτερα, ὅταν προσπαθεῖ νά τά «ὀλοκληρώσει», στό πνεῦμα μιᾶς διεπιστημονικότητας, πρέπει νά γνωρίζει τί συσσωρεύει καί τί ὀλοκληρώνει. Κινδυνεύει κανεῖς, ἐνῶ θέλει νά μιλήσει γιά τήν Ψυχανάλυση, νά ἀναπαραγάγει ἕνα μοντέλο τῆς Φυσικῆς τοῦ 1880 καί ὅταν κάνει στό τέλος σύνθεση ἀπλῶς νά ἔχει ἀνασυνθέσει τούς δανεισμούς τῆς Ψυχανάλυσης ἀπό ἄλλες ἐπιστήμες.

Μιά ἄλλη δυσκολία εἶναι συνέπεια τῆς πολιτιστικῆς ὑπόστασης μιᾶς κοι-

ωνίας, ἡ ὁποία, ἂν νοηθεῖ σάν ἀντικείμενο, εἶναι ἐξαιρετικά σύνθετη. Ἐάν γίνει δεκτό ὅτι κάθε ἐπιστήμη ρίχνει ἓνα ὀρισμένο βλέμμα στά στοιχεῖα τῆς ὑπόστασης αὐτῆς, τότε, σέ μιá διεπιστημονική προοπτική, θά πρέπει νά ἀνασυνθεθοῦν ὅλα τά βλέμματα καί ταυτόχρονα νά (ἀνα)συνθεθοῦν ὅλα τά ἐπιμέρους ἀντικείμενα. Τό πρόβλημα ὁμως εἶναι ὅτι γιά τά πολιτιστικά θέματα δέν ὑπάρχουν παράλληλα ἐπίπεδα ἀνάλυσης. Τά ἐπίπεδα ἀνάλυσης ἀλληλοτέμνονται. Ἄρκει νά σημειώσουμε ὅτι ἡ γλώσσα διαπλέκεται μέ ὅλες τίς πολιτιστικές δραστηριότητες καί δέν νοεῖται νά λεχθεῖ ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπό τίς ἄλλες κοινωνικές πρακτικές. Δεδομένου τοῦ ἐπιπέδου τῆς γλώσσας, μελετεῖται κανεῖς ἀντιλήψεις γιά τό χρόνο, γιά παράδειγμα, ὅπως αὐτές μεταφέρονται μέσα καί ἀπό τή γλώσσα. Δηλαδή, εἶναι ἄστοχο νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι «ἐδῶ εἶναι ἡ γλώσσα» καί «ἐκεῖ εἶναι οἱ ἀντιλήψεις γιά τό χρόνο», καί στή συνέχεια νά συνθέσουμε τούς δύο τόπους σέ ἓναν τρίτο, μιá καί λειτουργοῦμε πάντα μέ καί μέσα στή γλώσσα. Ὡστόσο, ἡ δυσκολία αὐτή δέν ἐμποδίζει σέ ὀρισμένες περιπτώσεις νά διαιρεῖται τό «ὄλον» τῆς πολιτιστικῆς ὑπόστασης σέ διάφορα ἐπίπεδα καί στή συνέχεια νά ἐπιχειρεῖται ἡ ἐπανα-ὀλοκλήρωσή του. Ἐνα τέτοιο ἐγχεῖρημα ἀναπτύσσεται στό ὄνομα τῆς ἀναλυτικῆς προσέγγισης καί τῆς ἀποτελεσματικότητάς της καί στοχεύει στόν προσδιορισμό ἀναλογίας, ὁμολογίας καί ἰσομορφισμοῦ ἀνάμεσα στίς διάφορες περιοχές, τόπους, ἐπίπεδα τοῦ κοινωνικοῦ πολιτιστικοῦ «ὄλου», ὅπως ἡ μυθολογία, οἱ σχέσεις συγγενείας, ἡ κοινωνική στρωμάτωση, ἡ παραγωγή τῆς τροφῆς, ἡ ἐξουσία (7). Πιο συγκεκριμένα στοχεύει: νά προσδιορίσει ἀμφιμονοσήμαντες σχέσεις ἀνάμεσα στά στοιχεῖα διαφορετικῶν ἐπιπέδων — περίπτωση ἀναλογίας· νά ἀπονεμίει σέ στοιχεῖα διαφορετικῶν συνόλων, ἐπιπέδων κοινές λειτουργίες — περίπτωση ὁμολογίας· νά ἀνιχνεύσει τούς κοινούς κανόνες πού διέπουν περιοχές μέ διαφορετικά στοιχεῖα καί διαφορετικές δομές.

Συνοψίζοντας μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι οἱ δυσκολίες πού παρατέθηκαν ἀφοροῦν στήν ἐπιλογή καί ταξινόμηση τῶν ἐπιστημῶν, στήν ἐπιστημονικότητα κάθε ἐπιστήμης, στήν «καθαρότητά της» καί στό πρόβλημα τῆς ἀλληλεπίδρασης, τῆς ἀνασύνθεσης καί τῆς διασύνδεσης τῶν διαφόρων ἐπιπέδων-τόπων τῆς πολιτιστικῆς ὑπόστασης μιᾶς κοινωνίας ἢ μιᾶς κοινωνικῆς ὁμάδας.

Γιά μιá δευτέρα ἐνότητα θά γίνουν μόνον ὀρισμένες νύξεις. Εἴπαμε στήν ἀρχή ὅτι στόχος τῆς προσπάθειάς μας ἦταν ἡ κατανόηση τοῦ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι καί τῆς πολιτιστικῆς ὑπόστασης μιᾶς κοινωνίας ἢ μιᾶς κοινωνικῆς ὁμάδας. Ἄλλά τί σημαίνει κατανόηση; Τί σημαίνει κατανόηση τοῦ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι μιᾶς κοινωνίας; Δηλαδή, ποῖο εἶναι τό νόημα τῆς κινητοποίησης τῶν ἐπιστημῶν γιά νά κατανοηθεῖ τό πολιτιστικό μῶρφωμα; Νομίζω ὅτι προσφέρονται τρεῖς ἀπαντήσεις-δικαιολογίες. Χρησιμοποιεῖ κανεῖς μιá σειρά ἀπό ἐπιστήμες, ἀφοῦ προηγουμένως ἀποδώσει στήν κοινωνία σκοπούς καί στήν πολιτιστική ζωῆ ἀρχή καί τέλος, δηλαδή τοποθετώντας τήν προσπάθειά

5. Τό θέμα τῆς ἐπιστημονικότητας προκαθορίζεται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τήν ἀπάντηση σέ ἓνα ἐξαιρετικά σύνθετο ἀλλά καί καιριο ἐρώτημα: εἶναι δυνατόν νά δοθεῖ ἓνας ἐνιαυτός ὀρισμός γιά ὅλες τίς ἐπιστήμες; Ἡ δική μου ἀπάντηση κλίνει πρὸς τήν πολλαπλότητα καί τήν ἀποφυγή ἓνός ἐνιαυτοῦ ὀρισμοῦ πού δέν θά ἦταν παρά συμβιβασμός.

του σέ τελεολογική προοπτική. Θά μπορούσε ὁμως κανεὶς νά ἐπιλέξει καί θεώρηση πού νά στηρίζεται σέ σχήματα αἰτίων καί ἀποτελεσμάτων. Προσφέρονται, τέλος, σάν τρίτη δυνατότητα, σχήματα πρόσληψης, σκέψης καί λόγου μέ τά ὁποῖα προσπαθεῖ κανεὶς νά ἐντοπίσει τίς σχέσεις τοῦ «ἀνθρώπου μέ τόν κόσμο», νά δώσει τίς διασυνδέσεις — θά λέγαμε ἐρωτικές — τῶν ἀνθρώπων, τῶν λέξεων καί τῶν πραγμάτων. Καί σέ αὐτή τήν περίπτωση, ὁ λόγος καί τά σχήματα δέν θά εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἓνα δίχτυ τό ὁποῖο πέφτει πάνω στόν κόσμο, ὄχι γιά νά τόν κατακτήσει, ἀλλά γιά νά ἀποδώσει μερικές πυκνότητες του.

Ἀπό τά προαναφερόμενα διαπιστώνουμε ὅτι ἡ διεπιστημονική προσέγγιση τοῦ πολιτιστικοῦ μορφώματος συναντάει δυσκολίες τόσο στήν περιχάρηξη τοῦ «ἀντικειμένου» ὅσο καί στούς τρόπους ἀνάλυσής του. Τό ἐρωτηματικό πού εἶχε τεθεῖ στόν τίτλο τῆς εἰσήγησης ἐξακολουθεῖ νά ἰσχύει. Ὅσο γιά τήν ὕφή τῆς διεπιστημονικῆς θεώρησης, ἡ ἐπιλογή τῶν ἐπιμέρους κλάδων, καθώς καί ἡ ἐπιλογή τῆς προοπτικῆς τῆς διεπιστημονικῆς περιπέτειας, δείχνει ἓνα φάσμα δυνατοτήτων πού ὀριοθετεῖται ἀπό τή μιὰ μεριά ἀπό τή συνύπαρξη τῶν ἐπιστημῶν καί ἀπό τήν ἄλλη ἀπό τή συγχώνευση τῶν ἐπιστημῶν σ' ἓνα νέο εἶδος πού ἴσως, τελικά, νά μήν τοῦ ταιριάζει ἡ ὀνομασία «διεπιστημονική προσέγγιση».

1 1

Στή συνέχεια τῆς εἰσήγησης διατυπώθηκαν ἐρωτήματα καί ἡ συζήτηση περιετράφηκε γύρω ἀπό τά ἀκόλουθα ζητήματα: Τούς λόγους τῆς διαίρεσης σέ διακλαδική καί διεπιστημονική προσέγγιση· τίς πολιτιστικές διαστάσεις τῆς ἐπιστήμης σάν τρόπου γνώσης· τούς πολιτιστικούς καθορισμούς τῆς διεπιστημονικότητας· τίς σχέσεις ἀνάμεσα στήν τέχνη, τήν ἐπιστήμη, τή διεπιστημονικότητα καί τήν ἀφήγηση· τή δυναμική τῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν ἐπιστήμη καί τή «διεπιστημονική ἐπιστήμη»· τή διεπιστημονικότητα σάν ὄριο ἢ ἀδιέξοδο κάθε κλάδου τῆς ἐπιστήμης· τό πρόβλημα τῆς γλώσσας σέ σχέση μέ τή διεπιστημονική προσπάθεια· τίς διαφορές ἀνάμεσα στήν ἀναλογία, τήν ὁμολογία καί τόν ἰσομορφισμό· τό διαχωρισμό τῶν ἐπιστημῶν· τίς φαντασιώσεις πού προκαλεῖ ἡ ἐνισχύει ἡ διεπιστημονικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) D. Agrafiotis, «Le mode d' être de la technologie et sa perception sociale au sein des sociétés post-industrielles», *Greek Review of Social Research*, no 35, 1979, pp. 33-66.
- (2) Δ. Ἀγραφιώτης, Πολιτιστικό μῶρφωμα I, II, III, *Τό Βῆμα*, 25.4.80, 17.5.80, 13.8.80.
- (3) E. Mesthene, *Harvard University Programme on Technology and Society. A Final Review*, Cambridge, Massachusetts, 1972, p. 285.
- (4) J. Goundsblom, *Nihilism and Culture*, Oxford, Basil Blackwell, 1980, p. 213.
- (5) R. Tschumi, «Théorie de la culture», *Dialectica*, L' âge d' Homme, 1980, p. 261.
- (6) C. R. Badoock, *The Psychoanalysis of Culture*, Basil Blackwell, 1980, p. 264.
- (7) Δ. Ἀγραφιώτης, «Μεταφορές καί Ἰσομορφισμοί», *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 13/14, 1977, σελ. 19-24.